

**УДК 376:37.018.2:165.742**

**А.М. Ільченко** (allailchenko10@mail.ru)

***ЗМІСТ І НАПРЯМИ ОСВІТИ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ  
ПОТРЕБАМИ ГУМАНІСТИЧНОЇ ПЕДАГОГІКИ М. МОНТЕССОРІ***

Відомості про автора: Ільченко Алла, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри філософії, історії та педагогіки Полтавської державної аграрної академії, Полтава, Україна. У колі наукових інтересів: спеціальна педагогіка і психологія: сучасні проблеми і перспективи, інноваційні технології навчання. Email: allailchenko10@mail.ru

Contact: Ilchenko Alla, PhD of pedagogical, associate professor of subdepartment philosophy, history and pedagogy in Poltava State Agrarian Academy, Poltava, Ukraine. Academic interests: special pedagogy and psychology: current problems and prospects, innovative technology education. Email: allailchenko10@mail.ru

**Ільченко Алла**

**Зміст і напрями освіти дітей з особливими потребами гуманістичної педагогіки М. Монтессорі.**

У статті проаналізовано педагогічні погляди М. Монтессорі як педагога-гуманіста освіти дітей з особливими освітніми потребами. Визначено зміст освіти Монтессорі-педагогіки, що включає систему наукових, духовних знань, унавички та уміння, оволодіння якими забезпечує формування гармонійно розвиненої, суспільно активної особистості. Зміст освіти за ідеями М. Монтессорі визначається конкретними навчальними розділами, що є необхідними у розвитку дитини з особливими освітніми потребами: навички практичної повсякденної діяльності, сенсорний розвиток, математика, розвиток мовлення, навчання письму та читанню, космічне виховання. Розкрито основні напрями виховання дітей з особливими потребами: розумове, моральне, естетичне, екологічне, трудове, фізичне, їх мету та завдання.

Аналіз змісту та напрямів навчання і виховання за ідеями М. Монтессорі

дає підстави стверджувати, що її педагогічні погляди не втратили своєї актуальності й понині. Педагогічна технологія М. Монтессорі є перспективною для організації інклюзивної освіти дітей з особливими освітніми потребами, елементи даної технології доцільно використовувати у корекційному навчально-виховному процесі спеціальних загальноосвітніх закладів.

**Ключові слова:** спеціальна педагогіка, діти з особливими освітніми потребами, педагогічна технологія М. Монтессорі, особистість, освіта.

**Ильченко Алла**

**Содержание и направления образования детей с особыми потребностями гуманистической педагогики М. Монтессори.**

В статье проанализированы педагогические взгляды М. Монтессори как педагога-гуманиста образования детей с особыми образовательными потребностями. Определено содержание образования Монтессори-педагогики, включая систему научных, духовных знаний, навыков и умений, овладение которыми обеспечивает формирование гармонично развитой, общественно активной личности. Содержание образования по идеям М. Монтессори определяется конкретными учебными разделами, которые необходимы в развитии ребенка с особыми потребностями: навыки практической повседневной деятельности, сенсорное развитие, математика, развитие речи, обучение письму и чтению, космическое воспитание. Раскрыты основные направления воспитания детей с особыми потребностями: умственное, нравственное, эстетическое, экологическое, трудовое, физическое, их цели и задачи.

Анализ содержания и направлений обучения и воспитания по идеям М. Монтессори дает основания утверждать, что ее педагогические взгляды не потеряли своей актуальности и сегодня. Педагогическая технология М. Монтессори является перспективной для организации инклюзивного образования детей с особыми образовательными потребностями, элементы данной технологии целесообразно использовать в коррекционном учебно-

воспитательном процессе специальных общеобразовательных учреждений.

**Ключевые слова:** специальная педагогика, дети с особыми образовательными потребностями, личность, образование, педагогическая технология М. Монтессори.

**Ilchenko Alla**

**The content and direction of education of children with special needs humanist pedagogy M. Montessori.**

M. Montessori's pedagogical ideas for the education of children with special educational needs are analyzed in the article. The essence and contents of pedagogical activities of the Italian researcher is shown and her contribution to the organization of assistance to children with special needs is stressed.

The content of education of M. Montessori's pedagogical technology – a system of scientific and spiritual knowledge, skills and abilities, mastery of which ensures the formation of a harmoniously developed, socially active person. The content of education includes specific sections: learning practical everyday activities, sensory development, mathematics, language development, teaching writing and reading, space education. Exercises and games for mental and physical development of children with special educational needs is offered.

The main directions of education of children with special needs are revealed. This is mental, moral, aesthetic, ecological, labor, physical education. The goals and objectives of education and training are described. This is important in the development of children with special educational needs.

Perspective ways of creative use of pedagogical experience of M. Montessori in modern special school are described and theoretically grounded. The analysis of scientific heritage of M. Montessori gives us reasons to certify that her pedagogical views are still actual. Montessori's pedagogical system provides us with real possibilities for introducing in inclusive education. Elements of this technology should be used in correction education in special schools.

**Key words:** special pedagogy, children with special educational needs, M. Montessori's pedagogical technology, personality, education.

*Постановка проблеми у загальному вигляді, зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.* Розвиток, навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами залишається однією з центральних проблем сучасної спеціальної педагогіки. Від її продуктивного розв'язання залежить ефективність практичної діяльності спеціальних та інклюзивних навчальних закладів, реабілітаційних центрів щодо соціальної адаптації дітей цієї категорії. Практична значущість даної проблеми пов'язана з визначенням такого змісту освіти, форм, методів і дидактичних принципів, щоб спеціальне навчання максимально сприяло розвитку психічних і фізичних сил кожної дитини, корекції та компенсації недоліків психофізичного розвитку, формуванню гармонійно розвинутої особистості, готової до виконання різноманітних соціальних функцій.

У сучасній спеціальній педагогічній науці характерною є тенденція до розробки змісту освіти, технологій навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами на основі вивчення та використання класичної спадщини видатних вітчизняних і зарубіжних педагогів. Яскравим представником гуманістичної теорії освіти дітей з особливими потребами є італійський педагог М. Монтесорі. Саме вона, спираючись на дослідження зарубіжних вчених, педагогів, лікарів, психологів, філософів Й. Гербарта, Ж. Ітара, Д. Локка, Й. Песталоцці, П. Пінеля, Ж.-Ж. Руссо, Е. Сегена, Ф. Фребеля, розробила оригінальну педагогічну технологію, що включає в себе мету, конкретні завдання, зміст освіти, дидактичні принципи, методи навчання, педагогічні умови її реалізації. Педагогічну технологію М. Монтесорі в основному використовують на практиці педагоги-інноватори, які втілюють у життя українську модель школи-Монтесорі або впроваджують окремі елементи даної технології. В традиційних загальноосвітніх закладах дана технологія майже не використовується, що й зумовило вибір теми дослідження.

*Аналіз останніх досліджень і публікацій.* Зростаючий інтерес до наукових ідей і поширення досвіду М. Монтесорі в освітній галузі сприяв

вивченню її педагогічної технології. Різні аспекти виховної системи відомого італійського педагога, психолога, філософа, лікаря М. Монтесорі, її педагогічна діяльність аналізується в широкому спектрі наукових публікацій вітчизняних і зарубіжних вчених, педагогів (А. Андрушко, Т.Афанасьєва, М.Богуславський, В. Горюнова, І. Дичківська, Б. Жебровський, Н. Кравець, Т. Михальчук, Т. Мостова, Т. Поніманська, Н. Прибильська, Д.Сороков, М.Сорокова, К. Стрюк, Д. Фішер, Е. Хейнсток, ін.). Втім, як свідчить проведений аналіз, не всі етапи й напрями розвитку педагогічної технології М. Монтесорі одержали об'єктивне висвітлення в теорії спеціальної педагогіки. Із розвитком української державності, відродженням національної самобутності, проголошенням курсу на інтеграцію в Європейський освітній простір виникає потреба повторного звернення до педагогічної спадщини педагога минулого, з метою неупередженої, об'єктивної оцінки її педагогічних надбань, поглядів, переконань та використання їх у сучасній спеціальній педагогіці.

*Формулювання мети статті (постановка завдання).* Мета дослідження полягає у здійсненні системного історико-педагогічного аналізу науково-педагогічної спадщини М. Монтесорі та висвітленні внеску педагога у розв'язання проблеми навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами крізь призму актуальних питань сучасного розвитку національної спеціальної школи і спеціальної педагогіки.

Відповідно до мети статті сформульовано наступні завдання:

- 1) проаналізувати теоретичні засади навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами у працях М. Монтесорі;
- 2) охарактеризувати зміст і напрями освіти гуманістичної педагогіки М. Монтесорі;
- 3) показати важливість практичного використання педагогічної спадщини М. Монтесорі у навчально-виховному процесі в умовах сучасної спеціальної та інклюзивної школах.

*Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.* Питання щодо організації навчально-

виховного процесу в освітніх закладах для дітей з особливими потребами є одним із основних питань у теоретико-практичній спадщині М. Монтесорі. На той час більшість педагогів розуміли навчання як розвиток розуму, передачу знань. Проте на думку італійського педагога, навчання повинно сприяти всебічному розвитку особистості і творенню людини. Вона стверджувала: „В навчанні вбачають засіб, який здатен підняти людство, навчання розуміють тільки як розвиток розуму, в той час, як воно повинно стати джерелом оновлення і творення” [3, с.90].

Педагог зазначала, що освіта – це не лише відповідальність учителя, але й природний процес розвитку дитини, який передбачає накопичення досвіду практичних дій, самостійних відкриттів, що проходять, дякуючи оточуючому середовищу. Тому М. Монтесорі дійшла висновку, що освіта потребує реформації. Традиційне навчання та виховання того часу педагог розуміла як жорсткий авторитарний вплив на дитину, у ході якого не враховувався її природний розвиток і потреби. Вона зазначала, що будувати навчально-виховний процес потрібно так, щоб він відкривав невідоме у психічному, духовному світі дитини: „Дитина має великі можливості. І якщо ми дійсно прагнемо до перебудови суспільства, метою навчання повинно стати розвиток людських здібностей” [3, с.87]. Отже, навчання повинно допомагати повністю розкритися психічному потенціалу дитини, підтримувати її духовний розвиток. Такий підхід щодо розуміння особливостей навчально-виховного процесу й визначив зміст освіти дітей з особливими потребами гуманістичної педагогіки М. Монтесорі.

Зміст освіти за ідеями М. Монтесорі – це система наукових, духовних знань, навичок та умінь, оволодіння якими забезпечує формування гармонійно розвиненої, суспільно активної особистості [9, с. 47]. Він визначається конкретними навчальними розділами, що є необхідними у розвитку: навички практичної повсякденної діяльності, сенсорний розвиток, математика, розвиток мовлення, навчання письму та читанню, космічне виховання.

1. Навички практичної повсякденної діяльності формуються у процесі

виконання вправ в практичному житті. Це гімнастика, під час якої удосконалюються всі рухи, їх координація та відбувається за ними контроль. Виконуючи різноманітні вправи повсякденного життя: „Ходьба по лінії”, „Вправи у тиші”, „Перенесення предметів”, „Пересипання ложкою”, „Переливання води”, „Складання серветок” та інші, дитина поступово вчиться вільно, граціозно рухатися, контролювати й аналізувати власні рухи.

Заняття практичної повсякденної діяльності сприяють розвитку психічних процесів дитини, особливо мислення, уваги, пам'яті і веде до позитивних змін у поведінці дитини, сприяючи її оптимальному розвитку [6].

Вправи з практичного життя також сприяють соціальному розвитку дітей. З їх допомогою вони ознайомлюються з правилами поведінки у суспільстві, вчать поважати права й інтереси інших, і чекають того ж від оточуючих, засвоюють культуру спілкування. Розігруючи разом із вихователем чи вчителем різноманітні життєві ситуації, обговорюючи їх, вони дізнаються, як слід поводитися у гостях, на подвір'ї, у громадських місцях. Ігри можна проводити за різними темами. Педагог пропонувала такі: „Надання допомоги іншим і прийняття допомоги”, „Як запросити гостя у дім” та інші.

Вправи у практичному житті також допомагають дітям засвоїти навички особистої гігієни, що є важливим у вихованні дітей з обмеженими можливостями. Виконуючи вправи: „Рамка з гудзиками”, „Рамка з кнопками”, „Рамка з гачками і петлями”, „Рамка з бантами”, „Рамка зі шнуром та отворами”, „Рамка зі шнуровкою для взуття”, „Рамка з блискавкою”, „Миття рук і догляд за нігтями”, „Чистка взуття” та інші, діти розуміють, що кожна річ має своє місце, що потрібно вміти самостійно приводити предмети у порядок, доглядати за своїм зовнішнім виглядом.

Отже, у даному розділі пропонуються різноманітні вправи на моторний розвиток, розвиток умінь у дітей доглядати за собою та за оточуючим середовищем, на засвоєння культури поведінки у суспільстві. Вправи повсякденного життя готують дитину до роботи з матеріалами з інших навчальних розділів: із сенсорними матеріалами, математичними, матеріалами

для розвитку мовлення, навичок читання та письма й життя взагалі.

2. Сенсорний розвиток. У даному розділі діти ознайомлюються з властивостями предметів оточуючого світу: формою, розміром, кольором, положенням у просторі, а також смаком, запахом, температурою та іншими. Паралельно з цим відбувається розвиток психічних процесів, збагачення словникового запасу, естетичне, моральне виховання.

3. Математика. Вправи практичної повсякденної діяльності та вправи для сенсорного розвитку є основою для формування елементарних математичних уявлень і підготовкою до вивчення математики. Більшість математичних понять вводяться в процесі роботи з сенсорними матеріалами [4]. До математичного розділу відносяться лічба предметів, знайомство з геометричними фігурами та тілами, числами, арифметичними діями, співвідношення кількості предметів з числом, вивчення таблиць додавання, віднімання, множення, ділення [6].

У змісті математичного матеріалу мали місце й окремі недоліки. Як зазначає М. Сорокова, по-перше, М. Монтессорі недостатньо уваги приділяла розв'язуванню задач, тоді як розв'язування задач сприяє розвитку логічного мислення. По-друге, підготовлені матеріали дозволяють засвоїти обмежене коло математичних понять. Як засвідчує досвід, підкреслює М. Сорокова, діти шкільного віку, зрозумівши зміст операцій, більше не повертаються до них: вони бажають виконувати завдання у робочих зошитах, які у системі М. Монтессорі не використовуються. Та все ж більшість педагогів, які працюють за системою М. Монтессорі, вважають, що математичні матеріали завдяки їх конкретності й наочності можуть бути використані у сучасних освітніх закладах як дидактичний роздатковий матеріал [6].

4. Розвиток мовлення. Усне мовлення є основним засобом спілкування, а також основою для навчання письма та читання. Для того, щоб уміти висловити свої думки, почуття, бажання, дитина повинна мати достатній словниковий запас, уміти граматично правильно побудувати речення. Це і є основною метою розвитку мовлення у дітей за технологією М. Монтессорі.



Для того, щоб розвивати мовлення дітей з особливими освітніми потребами як засобу спілкування, необхідно не тільки включати їх у різні види діяльності, але й навчати їх цьому. У дитячому садку, школі зразком для дітей є вихователь, вчитель, які повинні постійно контролювати своє мовлення: говорити чітко, ясно, граматично правильно й локанічно [6].

Розвиток мовлення відбувається у процесі „бесід у колі”. Діти сідають у коло на стільці або на килимку і разом з педагогом обговорюють різні теми. Наприклад, це можуть бути теми про живу і неживу природу, життя тварин і рослин, дні народження дітей, свята, які відмічають в Україні та інших країнах. Вчитель і діти розповідають різноманітні історії, обговорюють повсякденні події, організовують різноманітні ігри. У колі діти вивчають приказки, прислів'я, вірші, пісні, розгадують загадки. На думку М. Монтесорі, подібні бесіди сприяють розвитку мовлення і мають виховний характер [7, с. 31].

Збагачення словникового запасу породжує необхідність систематизації отриманої нової інформації. Для класифікації понять оточуючого світу існують набори карток. Це картки із зображенням різних предметів та живих істот по одному на картці, і картка для узагальнюючого поняття, де вони зображені всі разом. До першої групи відносяться квіти, дерева, фрукти, овочі та інші рослини. До другої – свійські й дикі тварини, риби, птахи, динозаври. Третю групу складають поняття, які відносяться до життєдіяльності людини: частини тіла людини, одяг, взуття, транспорт та інші. Перед дитиною кладуть картки по черзі і просять сказати, що на них зображено. Якщо дитина не може дати відповіді, картку кладуть окремо від інших, і пізніше проводять трьохступеневий урок запам'ятовування нових слів [6]. Перший прийом – найменування, другий – розпізнавання, третій – вимовляння слова.

Для розвитку мовлення педагогами проводяться різноманітні ігри-розповіді та ігри-запитання, за допомогою яких діти вчаться складати історії, казки, упорядковувати свої думки й давати логічні зв'язні відповіді на будь-які запитання. Це сприяє не тільки розвитку мовлення, а й мислення.

Впродовж усього навчання слід проводити різноманітні мовленнєві ігри та вправи. Наприклад, гра на запам'ятовування, гра на впізнання назв предметів, гра-опис, гра-розповідь про пригоди та інші.

5. Навчання письму та читанню за технологією М. Монтессорі має свої особливості. По-перше, педагог вважала, що дитині легше спочатку навчитися писати, а потім читати, тому що читання потребує від дитини з особливими потребами більше інтелектуальних зусиль, ніж письмо. Дитина краще читає тоді, коли розуміє слово, впізнає його. По-друге, педагог пропонувала спочатку навчити дитину писати прописні букви, а потім друковані, оскільки кругові рухи руки більш природні для дитини, а письмо прямих ліній, паралельних паличок діти виконують із труднощами. По-третє, М. Монтессорі рекомендувала навчати писати зразу букви, а не їх елементи. Вона пояснювала це тим, що навчити писати можна без аналізу елементів букв, так як можна навчити говорити без знань граматики [2]. Обов'язковою умовою навчання письма є розвиток дрібної моторики за допомогою різноманітних видів діяльності: ліплення, малювання, аплікацій, гімнастики для пальчиків.

В процесі навчання письма доцільно використовувати матеріали Монтессорі: різноманітні металеві вкладки; чотирикутні відрізки картону з наклеєними на них буквами із шорсткуватого паперу; подвійна кількість рухливих букв різного розміру, вирізаних із кольорового картону, що допомагають вивчити букви, а також різноманітні звукові ігри, метою яких є розвиток фонематичного слуху та акустичної уваги [2]. Дитина, яка вміє писати, зазначала М. Монтессорі, має хорошу базу для навчання читання.

6. Космічне виховання, метою якого є формування у дитини всесвітньої свідомості, почуття відповідальності перед людством. Конкретного змісту космічного виховання М. Монтессорі не визначала, хоча й наголошувала на тому, що спеціальні дидактичні матеріали з географії, геології, зоології, історії, астрономії повинні бути підібрані так, щоб допомогти дитині усвідомити єдину картину побудови світу, взаємозв'язок усього, що існує на Землі, визначити місце людини у цьому світі та її основне завдання:

покращання своєї планети. Педагоги самостійно збирають інформацію з довідників, спеціальної літератури, підготовлюють матеріали для космічного виховання дітей.

У педагогіці-Монтессорі чітко виділяються такі напрями виховання:

1. Розумове виховання, метою якого є розвиток мислення і пізнавальних процесів, що сприяє всебічному розвитку особистості, підготовці дитини до життя. Змістом розумового виховання за технологією М. Монтессорі є засвоєння доступного обсягу навичок, умінь, уявлень і наукових знань, розвиток уміння раціонально організовувати розумову діяльність, робити все точно й акуратно, уміння контролювати себе, правильно оцінювати свою роботу, використовувати набуті знання у різних життєвих ситуаціях.

2. Моральне виховання, метою якого є формування у дитини стійких моральних якостей, потреб, почуттів, навичок поведінки, участі у практичній діяльності. Сутність морального виховання М. Монтессорі вбачала у збереженні та удосконаленні почуттів. Це можна здійснити при забезпеченні розумового розвитку дитини, задоволенні всіх її інтелектуальних потреб. Завданням морального виховання є: виховання любові, поваги до себе та до оточуючих, до свого народу, творче ставлення до виконання діяльності, обов'язків, відповідальність за працю, уміння турбуватися про інших.

3. Естетичне виховання спрямоване на формування і прищеплення естетичних почуттів, смаків, художніх здібностей, на розвиток здатності сприймати і перетворювати оточуючий світ за законами краси. Дитину повинні оточувати красиві, естетично оформлені предмети, зауважувала М. Монтессорі, оскільки краса – це „плід натхнення” [5, с. 58].

4. Екологічне виховання спрямоване на усвідомлення природної феноменальності людини, яка повністю відповідає за життя на Землі. На думку педагога, для повноцінного фізичного і психічного розвитку дитини потрібно надати їй змогу спілкуватися з природою, необхідно збагачувати душу дитини безпосередньо виховними силами живої природи. Завдання екологічного виховання – це не лише накази дорослого не ламати гілки

дерев, не м'яти траву, берегти природу, а головне, – праця дитини на природі, догляд за рослинами, розведення тварин та догляд за ними, свідоме спостереження за природою. Таке виховання, зауважувала М. Монтесорі, приводить в гармонію еволюцію окремої особистості з еволюцією всього людства [1]. Дитина вчиться турбуватися про живі організми, цінити красу й різноманітність природи.

5. Трудове виховання має на меті формування якостей, необхідних для професійної діяльності. Завданням трудового виховання є психологічна та практична підготовка до праці – сільськогосподарська праця, ручна та художня праця, підготовка до свідомого вибору професії. М. Монтесорі відмінила у Будинках дитини плетіння, вишивання, оскільки такі види роботи негативно впливають на зір дитини, та ввела крім ліплення предметів із глини ще й гончарне мистецтво.

6. Фізичне виховання спрямоване на зміцнення здоров'я дитини, загартування організму, гармонійний розвиток функцій і фізичних можливостей, формування життєво важливих рухових навичок і умінь. Фізичне виховання за ідеями М. Монтесорі здійснюється за допомогою: 1) гімнастики для розвитку м'язів, яка складається із вправ, що сприяють нормальному розвитку рухів (ходьбі, диханню, мовленню) і стимулюють розвиток відсталості дитини у якому-небудь аспекті: вправи привчають дітей до рухів, які потрібно виконувати у житті (одягання, роздягання, шнурування взуття, інші); 2) „направляючих вправ”, метою яких є розвиток почуття ритму та рівноваги дитини, яка відстає у розвитку; 3) гімнастики дихання, мета якої – навчити правильного дихання; 4) гімнастики губ, зубів, язика; 5) фізичних вправ та рухливих ігор із м'ячами, палицями, обручами; 6) гігієнічних заходів, раціонального режиму дня і праці, правильно організованого відпочинку; 7) правильно організованого шкільного харчування та дієти, які мають відповідати фізіологічній природі дитини.

*Висновки з даного дослідження і перспективи подальших напрацювань у цьому напрямку.* Аналіз науково-теоретичної спадщини М. Монтесорі

показав, що зміст і напрями побудови навчально-виховного процесу за ідеями педагога створюють гармонійну цілісність, забезпечують єдність цього процесу, сприяють формуванню всебічно й гармонійно розвинутої особистості дитини з особливими освітніми потребами. Оскільки, на думку педагога, освіта це не лише передача знань, умінь, але й допомога в психічному, емоційному, фізичному розвитку дитини, підтримка та захист її духовного розвитку, підготовка більше до життя, аніж до теорії. Основною загальною метою освіти має стати розвиток здібностей за допомогою різноманітних шляхів і засобів для організації внутрішнього світу людини, підготовка людини до життя. Змінивши традиційну систему навчання, М. Монтессорі побачила не нову систему навчання і виховання, а нову Людину, яка розкривається і вільно розвиває свій істинний характер. Дитина проявляє свою волю, і ніщо не стримує її внутрішню роботу й не тисне на її душу.

#### **Список використаних джерел**

1. Метод научной педагогики Марии Монтессори. Составители и редакторы книги – проф. Борисова З.Н., доц. Семерникова Р.А. – К., 1993. – 144 с.
2. Монтессори М. Метод научной педагогики, применимый к детскому воспитанию в Домах ребенка: Пер. с итал./ М. Монтессори. – М., 1993. – 190 с.
3. Монтессори М. Помогите мне это сделать самому / Сост., вступ. статья М.В. Богуславский, Г.Б. Корнетов. – М.: Издат. Дом „Карапуз”, 2001. – 272 с.
4. Монтессори М. Руководство к моему методу: Пер. с итал./ М. Монтессори. – М., 1993. – 64 с.
5. Монтессори М. Самовоспитание и самообучение в начальной школе. – К., 1995. – 108 с.
6. Сорокова М.Г. Система М. Монтессори: Теория и практика: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. Заведений / М.Г. Сорокова. – М.: Изд. Центр „Академия”, 2003. – 384 с.
7. Grundgedanken der Montessori – Padagogik / Hg. Von P. Oswald u. G. Schulz

– Benesch. – Freiburg; Basel; Wien, 1990. – S. 31.

8. Montessori M. Psychoarithmetik: die Arithmetik dargestellt unter Berücksichtigung kinderpsychologischer Erfahrungen während 25 Jahren. Deutsche Erstausgabe der spanischen Originalausgabe von 1934. – Zurich, 1989. – S.41.
9. Montessori M. Kosmische Erziehung – Freiburg; Basel; Wien, 1993. – S. 200.

### **References**

1. Metod nauchnoj pedagogiki Marii Montessori. Sostaviteli i redaktory knigi – prof. Borisova Z.N., doc. Semernikova R.A. – K., 1993. – 144 s.
2. Montessori M. Metod nauchnoj pedagogiki, primenimyj k detskomu vospitaniju v Domah rebenka: Per. s ital./ M. Montessori. – M., 1993. – 190 s.
3. Montessori M. Pomogi mne jeto sdelat' samomu / Sost., vstup. stat'ja M.V. Boguslavskij, G.B. Kornetov. – M.: Izdat. Dom „Karapuz”, 2001. – 272 s.
4. Montessori M. Rukovodstvo k moemu metodu: Per. s ital./ M. Montessori. – M., 1993. – 64 s.
5. Montessori M. Samovospitanie i samoobuchenie v nachal'noj shkole. – K., 1995. – 108 s.
6. Sorokova M.G. Sistema M. Montessori: Teorija i praktika: Ucheb. posobie dlja stud. vyssh. ped. ucheb. Zavedenij / M.G. Sorokova. – M.: Izd. Centr „Akademija”, 2003. – 384 s.
7. Grundgedanken der Montessori – Padagogik / Hg. Von P. Oswald u. G. Schulz – Benesch. – Freiburg; Basel; Wien, 1990. – S. 31.
8. Montessori M. Psychoarithmetik: die Arithmetik dargestellt unter Berücksichtigung kinderpsychologischer Erfahrungen während 25 Jahren. Deutsche Erstausgabe der spanischen Originalausgabe von 1934. – Zurich, 1989. – S.41.
9. Montessori M. Kosmische Erziehung – Freiburg; Basel; Wien, 1993. – S. 200.

***Дата представления 28.03.2017 р.***